

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СВІТОГЛЯДУ
ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ ЛОГОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ
ВІКТОРА ФРАНКЛА**

Р.В. СОПІВНИК, д.пед.н., доцент, завідувач кафедри педагогіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: rvsop@meta.ua

Анотація. У статті здійснено аналіз поглядів філософа екзистенціаліста Віктора Франкла крізь призму завдань виховання людини зорієнтованої на вічні, абсолютні цінності любові, справедливості, соціальнокорисної праці, повної самовіддачі у творчості. Акцентується, що поведінку людини визначає ціннісно-смилова сфера. Стверджується, що впродовж життя кожен із нас стикається із ситуаціями в результаті яких викристалізовується той єдиний, неповторний смисл який керує нашим вибором та визначає вчинки. Зауважується на тому, що смисл людині не можна дати, запропонувати прийняти по добрій волі чи нав'язати. Кожна людина шукає його сама і для різних ситуацій, з якими їй доводиться стикатись, цей смисл може змінюватись. Саме знайдений смисл робить життя людини змістовним і цінним. Незалежно від життєвих обставин, навіть безвихідних, кожна мить життя людини наповнена смислом який слід відшукати. Підкреслюється, що з точки зору Віктора Франкла, найважливішими серед цінностей творчої діяльності, любові є цінності ставлення.

Ключові слова: виховання, особистість, ціннісний світогляд, вчинок, лого-терапія, соціально корисна поведінка.

Актуальність (Introduction). В умовах інформаційного суспільства знань, розвитку високих технологій, появи штучного інтелекту, заміни людини в усіх сферах життєдіяльності робототехнікою, ще більшої ваги і значення набувають питання виховання, формування ціннісного світогляду особистості. Ціна помилки, неправильних, аморальних дій у XXI ст. зростає в геометричній прогресії, бо може призвести до загибелі десятків мільйонів людей, або створити загрозу життю на планеті Земля як такому. Надмірне техногенне і антропогенне навантаження на довкілля, інтенсивне використання вичерпних ресурсів, знищення різних видів фауни і флори, широке застосування генетично модифікованих організмів викликають зміну клімату, глобальне потепління та різного роду природні катаклізми. Усе це загрожує виживанню людства. Кожне наступне рішення окремо взятої людини чи людства у цілому, а відтак і зусилля спрямовані на їх втілення, мають бути ретельно осмислені крізь призму гуманістичних, вітацентричних ідеалів і цінностей. Виразні орієнтири у пошуках цінностей і смислів життя дає філософія екзистенціалізму, яскравим представником якої є австрійський і американський мислитель, психолог і логотерапевт Віктор Франкл. Логотерапевт, з точки зору Віктора Франкла, це той психолог, психіатр, який надає допомогу особистості у пошуку смислу життя. Саме смисл життя визначає дії і поведінку людини. Смисл у свою чергу, дозволяє виробити людині соціально корисні якості – як здатність суб'єкта поводитись подібними чином у широкому діапазоні ситуацій (Р.Кеттел). З огляду на це, для вироблення обґрунтованих концептуально-методологічних підходів виховання доцільно звернутись до системи поглядів яскравого представника екзистенціалізму Віктора Франкла.

Аналіз останніх джерел та публікацій (Analysis of recent researches and

publications). Проблемі формування ціннісного світогляду особистості у системі координат філософії екзистенціалізму присвячені праці провідних учених таких як В.Адлфімов, І.Бех [1], О.Базалук, О. Вишневський [2], В.Підкасистий, О.Коберник, А. Уманський, І.Сопівник [4], Г.Філіпчук, Г.Шевченко [3] та інші.

Мета (Purpose) статті полягає в розкритті концептуальних засад виховання ціннісного світогляду особистості у контексті логотерапевтичних поглядів Віктора Франкла.

Методи (Methods). У процесі дослідної роботи застосовано метод аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та стигматизації ідей, поглядів і концептуальних підходів щодо осмислення людини, визначення її сенсу життя, ціннісно-сислової сфери у системі координат філософії екзистенціалізму та логотерапії Віктора Франкла.

Результати (Results). Ціннісний світогляд особистості, як людини у сукупності її соціально детермінованих і корисних рис і властивостей, залежить від засвоєних, переведених у внутрішній план (інтериоризованих цінностей). Саме цінності стають якостями її душі, а від так виявляються у соціально корисній поведінці (О.Вишневський) [2]. В. Франкл вводить уявлення про цінності – смислові універсалиї, що викристалізуються в результаті узагальнення ситуацій, з якими суспільству і людині довелося зіткнутись в історії. Цінності Віктор Франкл поділяє на три групи: 1) цінності творчої діяльності; 2) цінності любові; 3) цінності ставлення. Головним шляхом реалізації цінностей творчості є праця. Віктор Франкл вважає, що в основі другої групи цінностей лежить любов. Він вважає, що любов – це взаємовідносини на духовному рівні, на рівні смислового виміру, коли переживається неповторність і унікальність іншої людини, пізнається її глибинна сутність. Найважливіші, з точки зору В. Франкла, цінності ставлення. До цих цінностей людина вдається тоді, коли вона потрапляє під владу безвихідних ситуацій. Кожне страждання (хвороба) має свій смисл. Життя людини зберігає свій смисл до останнього зітхання. В. Франкл пропонує методи йоготерапії (пошук смислу життя) для тих, хто опинився у безвихідних життєвих ситуаціях, які здається позбавлені смислу [5]. Смисл не тільки повинен, а й має бути знайдений. У пошуках смислу людину направляє совість, яка є «органом смислу» і визначається як притаманна людині здатність шукати той єдиний, унікальний смисл, який прихований у кожній ситуації. XX ст., з погляду Віктора Франкла було періодом смисловтрати, коли людина втрачала інтерес до життя, не вбачала у ньому доцільності, вважала своє існування марним. Цікаво, що такі «діагнози» були притаманні людям високорозвинених і забезпечених націй. Зважаючи на це, Віктор Франкл стверджує, що у такий час виховання має бути направлено на те, аби не тільки давати знання, але й відточувати совість так, щоб у людини вистачило чутливості вловити вимогу, що міститься в кожній окремій ситуації. У цій конкретній ситуації людина має віднайти смисл самотужки. Тоді життя людини, на думку Віктора Франкла, буде здаватися осмисленим і вона набуде міцного імунітету від конформізму і тоталітаризму – цих двох наслідків екзистенційного вакууму. Із усього цього випливає, що смисл має змінюватись як від ситуації до ситуації так і від людини до людини. Немає такої ситуації, при якій не було б надано можливість знайти смисл. І немає такої людини для якої життя не готувало б якоїсь справи [6, с. 38-40].

На думку Віктора Франкла людину визначає не те, що про неї кажуть, чи що вона думає, а те, як вона діє, вчиняє, як реалізує свої можливості відповідаючи на виклики відповідального моменту. Людина стає тим, ким вона є, завдячуючи справі, яку вона робить (К. Яперс) [6,с.59]. При цьому, логотерапевт зауважує, що людина не може звільнитись від умов, але вона може зайняти позицію, щодо них. Умови не детермінують людину повністю. Від людини, в межах її обмежених сил, залежить здасться вона, поступиться умовам чи ні. Кожен може піднятися над умовами і увійти у

людський вимір [6, с.77]. Усе залежить від можливості реалізації власного права вибору, тому детермінізму як обмеження свободи вважає Віктор Франкл має бути замінений гуманізмом що розширює свободу. Свобода – це лише частина справи і половина правди. Бути вільним – це тільки негативний аспект цілісного феномену. Позитивний аспект цього феномену, вважає Віктор Франкл, – бути відповідальним. Отже, «Відповідальність» поряд із «Свободою» є найвищими цінностями, які необхідно класти в основу змісту виховання особистості, бо «Свобода» може виродиться у просте свавілля, якщо її не обмежує «Відповідальність». Віктор Франкл наголошує, що духовність, свобода і відповідальність – це три екзистенціали людського існування. Ще однією важливою цінністю є «Любов». В.Франк акцентує, що не праві ті, хто стверджує, що любов засліплює. Навпаки любов дає прозріння. Але цінність іншої людини, яку вона дозволяє побачити і підкреслити, ще не є дійсністю, а тільки простою можливістю: тим, чого ще не має, але тим, що знаходиться у фазі становлення, що може стати і що має бути. Любові притаманна когнітивна функція [6, с. 96] . З точки зору виховання любов важлива, пише В.Франкл, бо саме любов бачить і розкриває в іншій людині її можливу ціннісну перспективу. «Ти бачиш мене сильним, красивим, розумним. Звичайно я таким не є. Але ти люби, а я постараюсь таким стати» (М.Пришвін). Любов своїм духовним поглядом передбачає дещо: ще не реалізовані особистісні можливості, які приховані в коханій людині стверджує В.Франкл. на його думку любов, і тільки любов, у спроможі побачити людину в усій неповторності, як абсолютну індивідуальність, якою вона є. Але, ключовою, з точки зору діяльнісного підходу у вихованні, є теза Віктора Франкла про те, що людина тут не для того, щоб спостерігати і відображати саму себе; вона тут для того, щоб пропонувати себе, поступатись собою, щоб пізнаючи і люблячи, віддавати себе. Цьому зв'язку Віктор Франкл загадує історію про однойцевих близнюків, описаних Ланге, один із яких був хитрим і розумним злочинцем, у той час як його брат і близнюк був геніальним криміналістом. Вроджена властивість характеру – винахідливість і талант - були ідентичними в обох, однак сам по собі цей талант нейтральний, тобто він не був ані добродетеллю, ані вадой [6, с. 108]. Далі Віктор Франкл наголошує, що середовище не може бути визначальним чинником у вихованні. Виховання залежить від того, як людина до цього середовища ставиться. Людина найменше за все є продуктом спадковості і оточення; людина у кінцевому рахунку вирішує сама за себе – підкреслює філософ. Тому, людина не тільки вчиняє у відповідності із тим, ким вона є, але й стає тим, відповідно до того як вчиняє [6, с. 114]. З огляду на це Франкл В. вважає, що дія – це перехід можливості в дійсність, потенції в акт. Але ця дія і акт мають бути відповідальними. Перша інстанція перед якою ми немоємо відповідальність є наша совість [6, с. 126]. Але, В.Франкл ставить цілком резонне запитання: «Чи є совість людини останньою чи передостанньою інстанцією...?». Є ще одна, над особистістю вважає В.Франкл. Ця своєрідна адособистість носить ім'я – Бог. Віктор Франкл ставить ще одне питання: «Що свідчить про те, що Бог виступає як невидимий свідок і спостерігач? Актор, що стоїть на підмостках, так само не бачить тих, перед ким він грає; його засліплює світло софітів і рампи, а глядацький зал занурений у темряву. Тим не менше, актор знає, що там у темному залі сидять глядачі, що він грає перед кимось. Так само і з людиною: виступаючи на підмостках життя, будучи засліпленою вилискою повсякденністю, вона мудрістю свого серця завжди помічає присутність великого, хоч і незрячого спостерігача, перед яким вона відповідає за здійснення особистого конкретного смислу [6, с. 128].

Час, що неспинно тече, на думку В.Франкла, не може вплинути на смисл і цінність нашого життя. Минуле – це також вид буття, і можливо найнадійніший. З цієї точки зору, усі продуктивні дії в житті людини можуть бути «порятунком» можливостей

шляхом їх реалізації. Невразливим і незворушним є те, що уже сталося. Час, що минає, є не тільки злодієм, а й сторожем. «Чому ми заздriamo молодій людині? - задається питанням В. Франкл, - Через можливості, які є у неї, через майбутнє, яке її чекає? Ні, дякую – скаже мудра людина, - у мене в минулому замість можливостей є реальні звершення. Це не тільки реальні справи, а й любов, які я пережив, страждання, які я виніс. Ось те, чим я найбільше пишаюсь, хоч це і не може викликати заздрості. Все, що було хороше і прекрасне в минулому – благополучно там зберігається. З іншого боку, поки ще залишається життя, усю провину і усе зло ще можна виправити. Життя подібне не незакінчений фільм».

Становище, яке займає людина, її професія, абсолютного нічого не означають. Вирішальним є те, як людина працює. Чи відповідає ця людина місцю на якому знаходиться. Не має значення радіус дії людини. Важливим є те, чи справляється вона із своїми обов'язками. Звичайна людина, яка по справжньому справляється зі своїми обов'язками, які ставить перед нею її становище у суспільстві в сім'ї, не дивлячись на своє маленьке життя, більше велика, а ніж великий державний діяч, який здатний визначати долі людей одним росчерком пера, але чиї аморальні рішення можуть нести в собі непоправиме зло [6, с. 172]. На думку Віктора Франкла, навіть бідне існування, позбавлене цінностей творчості і цінностей переживання, залишає людині останню і вищу можливість у плані реалізації цінностей ставлення. Це найважливіші цінності, бо дійсно значимим є ставлення людини до випробувань, які випадають на її долю. Іншими словами, людина стикається зі своєю долею і вимушена її приймати. Те, як людина виносить удари долі, як несе свій хрест, ту мужність, яку вона виявляє у стражданнях, шляхетність, яку вона виявляє будучи приреченою – все це є мірою того, наскільки людина відбулась як людина, вважає Віктор Франкл. Він додає, що життя людини наповнене і має сенс до останнього подиху. Людина зобов'язана постійно реалізовувати цінності і нести відповідальність. Самогубство не тільки позбавляє можливості розвиватись і набувати досвіду у результаті власних страждань, але й позбавляє можливості заслужити прощення за те зло, яке людина приносила іншим. Віктор Франкл стверджує, що, самогубством не можливо розплатитись за минуле. Зводячи рахунки із життям, суїцидент прикінчує власне «Я». Філософ вважав, що той, хто вчиняє самогубство, подібний до шахіста, який зіткнувшись із дуже складним завданням, просто змахує фігури із дошки. Але ж у такий спосіб завдання не вирішується. Шахіст, вважав В. Франкл, наскільки дозволяють його можливості і суперник, мусить намагатись робити найкращий хід у даний момент життя [6, с. 184]. Людина неповторна саме завдяки своєму відхиленню від норми, або середніх стандартів, - стверджує Віктор Франкл. Свою індивідуальність люди сплячують відмовою від нормальності, а трапляється, і відмовою від ідеальності. Однак, на думку Віктора Франкла, значимість цієї індивідуальності завжди пов'язана із суспільством в якому існує людина.

Віктор Франкл писав: «Ховаючись і розчиняючись у натовпі, людина втрачає найважливішу із притаманних їй якостей – відповідальність. З іншого боку, коли людина бере на себе завдання, яке ставить їй суспільство, вона збільшує свою значимість, а відтак і відповідальність. Втеча у натовп, це бажання скинути із себе тягар відповідальності. Як тільки, будь-хто починає поводити себе так, ніби він частина «вищого» цілого, він у цю ж мить насолоджується тим, що вдалось скинути із себе частину відповідальності. Справжня спільнота – це спільнота відповідальних людей» [6, с. 199].

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, австрійський психолог і психіатр В. Франкл вважав, що рушійною силою людської поведінки і розвитку особистості є пошук логосу, сенсу життя. Кожен із нас віднаходить сенс життя самотужки. Якщо

з'являється вакуум смислу життя, то може виникнути «екзистенціальна фрустрація», невроз, депресія, яка завершується суїцидом. Екзистенціальна логотерапія допомагає людині віднайти той єдиний, специфічний для конкретної особистості смисл життя. За В. Франклом, логотерапія допомагає шукати сенс життя шляхом: а) діяння (подвигу); б) переживання цінностей в любові; в) страждання. Головний принцип логотерапії полягає у тому, що людина має бути спрямованою на реалізацію сенсу життя. Поведінку людини визначає ціннісно-смилова сфера. Впродовж життя кожен із нас стикається із ситуаціями в результаті яких викристалізовується той єдиний, неповторний смисл який керує нашим вибором та визначає вчинки. Смисл людині не можна дати, запропонувати прийняти по добрій волі чи нав'язати. Саме найдений смисл робить життя людини змістовним і цінним. Незалежно від життєвих обставин, навіть безвихідних, кожна мить життя людини наповнена смислом який слід відшукати. Підкреслюється, що з точки зору Віктора Франкла, найзначимішими серед цінностей творчої діяльності, любові є цінності ставлення.

. Перспективою подальших досліджень є узагальнення ідей про виховання інших філософів (Ж.П.Сартр, Г.Марсель, Хосе Ортега-і-Гассет, А.Камю та інших).

Список використаних джерел

9. Бех І. Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей / І. Д. Бех // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали наук.-практ. конф. за рез. наук.-досл. роб. Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 р. – Івано-Франківськ: Видавництво «Тіповіт», 2011. – № 1. – С. 3–19.
10. Вишневецький О. І. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки* / О. І. Вишневецький. – 3-є вид., доопр. і доп. – К.: Знання. – 2008. – 568 с.
11. Шевченко Г. П. Художньо-естетичне виховання студентської молоді: [монографія] / Г. П. Шевченко, Ю. А. Пастухова. – Луганськ: СНУ, 2010. – 179 с.
12. Сопівник І.В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості / Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. Київ, 2016. Вип.239 С.225-229.
13. Сопівник Р.В. Ціннісні орієнтири екзистенціалізму в контексті виховання особистості. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – 2015 - . Вип. 2 (65). – С. 164-173.
14. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: пер. с англ. И нем./ Общ. Ред Л.Я. Грозмана и Д.А. Леонтева; вст.ст Д.А. леонтьева. – М.: Прогресс, 1990.- 368 с.6 ил. – (Б-ка зарубежной литературы.)

References

1. Bekh, I. D. (2011) *Psykhologichni mekhanizmy skhodzhennia osobystosti do dukhovnykh tsinnosti* [Psychological mechanisms of the ascent of personality to spiritual values] *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: materialy nauk.-prakt. konf. za rez. nauk.-dosl. rob. Instytutu problem vykhovannia NAPN Ukrainy u 2010 r.* Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo «Tipovit», 2011. 1. S. 3–19.
2. Vyshnevskyi, O. I. (2008) *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. 3 vyd., doopr. i dop. K.: Znannia. 568 s.
3. Shevchenko, H. P. (2010) *Khudozhno-estetychne vykhovannia studentskoi molodi* [Artistic and aesthetic education of student youth] Luhansk: SNU, 179 s.
4. Sopivnyk, I.V. (2016) *Tsinnisnyi (aksiologichnyi) pidkhid u vykhovanni osobystosti* [Valuable (axiological) approach in the education of personality] / *Naukovyi*

visnyk Nats. un-tu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii : Pedagogika, psykholohiia, filosofiiia [Scientific Herald of National university of Life and environmental sciences of Ukraine. Series: Pedagogy, Psychology, Philosophy]. Kyiv, 2016. 239. 225-229.

5. Sopivnyk, R.V. (2015) Tsinnisni oriientyry ekzystentsializmu v konteksti vykhovannia osobystosti [Valuable orientations of existentialism in the context of the education of the person] Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: Zbirnykh naukovykh prats, 2 (65), 164-173.

6. Frankl, V. (1990) Chelovek v poyskakh smysla [Man in search of meaning]. M.: Prohress. 368.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В СИСТЕМЕ ЛОГОТАРАПЕВТИЧНЫХ ВЗГЛЯДОВ ВИКТОРА ФРАНКЛА

Р.В. Сопивнык

Аннотация. В статье осуществлен анализ взглядов философа экзистенциалиста Виктора Франкла сквозь призму задач воспитания человека ориентированного на вечные, абсолютные ценности любви, справедливости, социально полезного труда, полной самоотдачи в творчестве. Акцентируется, что поведение человека определяет ценностно-смысловая сфера. Утверждается, что в течение жизни каждый из нас сталкивается с ситуациями в результате которых выкристаллизовывается тот единственный, неповторимый смысл который управляет нашим выбором и определяет поступки. Отмечается то, что смысл человеку нельзя дать, предложить принять по доброй воле или навязать. Каждый человек ищет его сам и для различных ситуаций, с которыми ему приходится сталкиваться, этот смысл может меняться. Именно найденный смысл делает жизнь человека содержательной и ценной. Независимо от жизненных обстоятельств, даже безвыходных, каждый миг жизни человека наполнен смыслом который следует найти. Подчеркивается, что с точки зрения В. Франкла, значимыми среди ценностей творческой деятельности, любви являются ценности отношения.

Ключевые слова: воспитание, личность, ценностное мировоззрение, поступок, логотерапия, социально полезное поведение.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR FORMING A VALUABLE WORLD PEACE INDICATION IN THE LOGOTARAPIC SYSTEM OF VIEWS VICTOR FRANKLA

R.W. Sopivnyk

Abstract. The article analyzes the views of the philosopher of the existentialist Victor Frankl through the prism of the tasks of educating a person oriented toward the eternal, absolute values of love, justice, socially useful work, full self-giving in creativity. It is emphasized that human behavior determines the value-semantic sphere. It is asserted that during life each of us encounters situations in which result the unique, unique sense that governs our choice and determines actions crystallizes out. It is noted that the meaning of a person can not be given, to offer to take by free will or impose. Everyone is looking for him himself and for different situations he has to face, this meaning can change. It is the found meaning that makes a person's life meaningful and valuable. Regardless of life circumstances, even desperate, every moment of a person's life is filled with the meaning that should be found. It is stressed that from the point of view of Victor Frankl, values of attitude are significant among the values of creative activity, love.

Key words: upbringing, personality, value worldview, act, logotherapy, socially useful behavior.